

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI
PEDAGOGIKA FAKULTETI

TASVIRIY SAN'AT VA MUHANDISLIK GRAFIKASI KAFEDRASI

“Himoyaga tavsiya etilsin”

Pedagogika fakulteti

dekani: _____ dots. Sh. Nurullayeva.

“ _____ ” _____ 2016 yil

XUDOYBERDIYEVA NIGORA NORMO'MINOVNaning

5110800 — Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi ta'lim yo'nalishi
bo'yicha bakalavr darajasini olish uchun

“Umumiy o'rta ta'lim maktablari tasviriy san'at darslarida o'quvchilarga

“Kuz manzarasi” mavzusini o'rgatish uslubiyoti”

mavzusida yozgan

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Ilmiy rahbar: o'q. M. MUHAMMADIYEV

QARSHI – 2016

MUNDARIJA

KIRISH.....	3
I.BOB. “Manzara” janrida kompozitsiya ishlashning tasviriy san’atda tutgan o‘rni.....	8
I.I. “Manzara” janrida kompozitsiya ishlash qonun-qoidalari va uning tasviriy san’atdagi roli.....	8
I.II. “Manzara” janrida kompozitsiya ishlagan buyuk rassomlar asarlarini o‘rganishning ahamiyati.....	16
I.III. Tasviriy san’at darsida “Kuz manzarasi” mavzusida kompozitsiya ishlashning o‘ziga xos psixologik xususiyatlari.....	23
II.BOB. “Kuz manzarasi” mavzusida kompozitsiya ishlashning pedagogik istiqbollari.....	33
II.1 “Kuz manzarasi” mavzusida kompozitsiya ishlashning tasviriy san’at darsida yangi pedagogik texnologiyalar asosida yoritilishi.....	33
II.II. “Kuz manzarasi” mavzusida ishlangan kompozitsiyaning badiiy tahlili.....	38
Xulosa.....	41
Foydalanilgan adabiyotlar.....	42
Ilyustratsiyalar ro‘yhati.....	43

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi. Ijtimoiy ong shakllaridan biri - san'at-tabiati va jamiyatda bo'lgan, bo'layotgan va bo'ladigan voqea-hodisalarni badiiy tasvirlarda ifodadanishidir. Tasviriy san'at o'zida moddiy olamning umumiy holatini va rivojlanishini aks ettirib, odamlarga uni bildiririshda muhim vosita bo'ladi va ularni siyosiy, ahloqiy va badiiy jihatdan tarbiyalashning qudratli omili bo'lib xizmat qiladi. San'at voqelikning o'zida ifodalash uslubi va xarakteri, mazmuniga ko'ra tasviriy san'at, me'morchilik, adabiyot, musiqa, sirk, teatr, kino, radio-televideniya kabi turlarga bo'linadi.

Tasviriy san'atda manzara janrida san'at asari yaratishning eng ijobiy va muhim xususiyati shundaki, u fandan farqli o'laroq voqea va hodisalarni tushunchalarda emas, balki sezgi va his bilan idrok qilinadigan shakllarda, tipik-badiiy obrazlarda ifodalaydi.

O'zbekiston tasviriy san'atining tarixi, qadriyatlari, ilm-fan, madaniyat durdonalarini, har tomonlama ilmiy va ijodiy o'rganish va tahlil etish g'oyat muhimdir. "Bugun bizning oldimizga shunday tarixiy imkoniyat paydo bo'ldiki, - degan edi prezidentimiz I.A.Karimov, - biz bosib o'tgan yo'limizni tanqidiy baholab, ilmiy davlatchiligimiz negizlarini aniqlab, buyuk madaniyatimiz tomirlariga, qadimiy merosimiz tomirlariga qaytib, o'tmishdagi boy an'analarni yangi jamiyat qurilishiga tatbiq etmog'imiz kerak." □ Shu maqsadda respublikamiz hukumatining qator hujjatlari Vatanimizning har tomonlama jahon andozalari asosida rivojlantirishga qaratilmoqda. Jumladan, yoshlarga ta'lim-tarbiya berishda madaniyatimiz, umuminsoniy qadriyatlarimiz, milliy san'atimiz namunalaridan, ota-bobolarimiz tomonidan yaratilgan va butun jahonga mashhur bo'lgan ajoyib san'at namunalaridan keng foydalanishga katta ahamiyat berilmoqda. San'at, xususan tasviriy san'at istiqloq davrida mafko'raviy - g'oyaviy, ma'naviy

Olamning tarkibiy qismi sifatida u millat hayotidagi siyosiy va ijtimoiy – iqtisodiy o'zgarishlarga plakat kabi tashviqot- targ'ibot

vositalariga o‘xshab tezkorlik bilan javob bera oladigan ijodiy targ‘ibotlaridan kelib chiqqan holda davom etmoqda.

Ko‘p asrlik tarixga ega O‘zbekiston tasviriy san‘atida manzara janrida yaratilgan san‘at asarlari murakkab va serqirra badiiy obrazli tizimdir.

Boshqa tasviriy san‘at turlari kabi, manzara janri ham doimiy rivojlanishda. Ushbu janrning psixologik xususiyatlari haqida ilmiy tadqiqotlar olib borilib, tasviriy san‘at tarixini kundan-kunga yangi ma‘lumotlar bilan boyitmoqda.

Yuqoridagi fikrlarni muxtasarlab quyidagilarni ta‘kidlash joiz.

Milliy istiqlol tufayli O‘zbekiston xalqi o‘zini milliy ma‘naviy-madaniy yangilanishida o‘ziga xos yo‘lni tanladi va bu jarayon yurtboshimiz I.A.Karimov rahnamoligida bosqichma-bosqich davom etmoqda. Shunday ezgu maqsadlarni amalga oshirish mamlakatimizda demokratik tamoyillarga asoslangan jamiyatni barpo etish, yurt taraqqiyotini ta‘minlash, yoshlar qalbiga va ongiga milliy istiqlol mafko‘rasini shakllantirishni taqozo etmoqda.

Shunday ekan, har bir jamiyatning ijodkor qatlami o‘zining o‘rinbosarlari bo‘lgan yosh avlodning kelajagi uchun qayg‘urishi va g‘amxo‘rlik qilishi zarurdir.

Ajdodlarimiz yaratgan buyuk san‘at asarlari, madaniy-ma‘rifiy boyliklar xalqimiz, ayniqsa yosh avlod uchun katta tarbiya maktabi bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan ushbu bitiruv malakaviy ishida tasviriy san‘at asarlarida “Kuz manzarasi” mavzusida kompozitsiya ishlashni keng miqyosda o‘rganib, ta‘lim jarayonlarining yangi pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan o‘quv mashg‘ulotlarida o‘quvchi – o‘quvchilarni ushbu janrda asar yaratish orqali tabiatni, ekologiyani, shuningdek, atrof-

olamimizni o‘rab turgan jamiki tabiat unsurlarini asarab-avaylash bilan birga ulardan bahra olish san‘atiga ega bo‘lishni taklif qilinadi.

Tanlangan mavzuning dolzarbiligi shundaki, manzara janrida yaratilgan asarlar Mustaqillik yillariga kelib, san‘at darajasida yuqori mavqega erishib borayotganligiga qaramasdan bugunga qadar ushbu san‘at turi va unda ijod qiluvchi usta rassomlar ijodi ilmiy jihatdan o‘quv mashg‘ulotlarida ilg‘or texnologik yondashuvlar asosida o‘rganilmagan. Ushbu san‘at turi borasida dars jarayonida yangicha pedagogik yondashuvlar asosida nazariy ma‘lumot beruvchi manbalar yo‘qligi rassomchilikning ilmiy-ijodiy, nazariy va amaliy ahamiyati sust darajadagidan dalolat beradi. Shu bilan bir qatorda ushbu sohani keng qamrovda namoyon etuvchi ilmiy manbalarni ommaga joriy etish masalalarini taqozo etadi.

Mavzuning dolzarbligini yana shunda ko‘rinadiki, o‘zbek xalqining qadimdan shakllangan rassomchilik san‘ati o‘zining xilma-xil turlari bilan bir-biridan alohida ajralib turadi.

Ushbu bitiruv malakaviy ishim mavzusini tasviriy san‘at darslarida “Kuz manzarasi” mavzusida kompozitsiya ishlash deb nomladim. Ushbu mavzuni hozirgi zamon o‘quvchilariga to‘la javob bera oladigan darajada tashkil etiladigan, pedagogik texnologiyalarga yondashgan holda keng yoritib berish, mavzuni o‘quvchilarga pedagogik jarayon doirasida ochib berish ayni malakaviy bitiruv ishining dolzarb masalasidir.

Yuqorida zikr etilgan fikrlardan shuni ta‘kidlash mumkinki, buyuk davlatning bugungi istiqbolini madaniyat va ma‘naviyat haqida guvohlik beruvchi san‘at muassasalarisiz tasavvur etish qiyin. Binobarin, Prezidentimiz I.A.Karimovning «O‘zbekiston XXI asr bo‘lag‘asida» kitobida to‘g‘ri ta‘kidlaganlaridek: «Biron bir jamiyat ma‘naviy va ahloqiy

qadriyatlarni rivojlantirmay hamda mustahkamlamay turib o‘z istiqbolini tasavvur eta olmaydi». Demak, san‘at muassasalari – ma‘naviyat va madaniyat manbai ekan, ulardan xalqimizning ma‘naviyatini, madaniyati va san‘atini ko‘tarishda ta‘lim jarayonlaridan samarali foydalanish bugunning dolzarb vazifasidir.

Mavzuning o‘rganilganligi. Ko‘p yillik pedagoglik faoliyatlar mobaynida qalamtasvir va kompozitsiyadan mukammal o‘quv tizimi shakllandi. Kompozitsiya hayot hodisalarini obrazli aks ettiruvchi vosita bo‘lib o‘quvchilardan ma‘lum farmatda, oddiydan murakkab eskizlar bajarishga o‘tish prinsiplarini qo‘ydi. Keyinchalik kompozitsiyani nazariyasi, amaliyoti va ularni o‘qitish metodikasini asosiy prinsiplarini ishlab chiqishda V. Favorskiy, A. Deyneka, K.Yuon, YE.Kibrik, A.Alpatov, G.Nisskiy, F. Reshetnikov, D. Shmarinov kabi ulug‘ rus rassomlari o‘z hissalarini qo‘shdilar.

Bularning ichida K.Yuon, A. Deyneka, YE. Kibrik, M. Alpatovlarning qoldirilgan ijodiy va ilmiy nazariyasi tadqiqotlarini alohida ta‘kidlab o‘tish o‘rinli.

Kompozitsiya nazariy asoslarni rivojlantirishda salmoqli hissa qo‘shgan rassomlardan yana biri Konstantin Yuondir.

Mavzuning maqsad va vazifalari. Mavzuning maqsad va vazifalari yuqorida keltirilgan rassomchilikning ijodiy jarayonidagi davriy bosqichlarni o‘rganib, bugungi kunga qadar rivojlanish jarayonini tadqiq etishini oldimizga maqsad qilib qo‘ydik.

Tasviriy san‘at o‘zining funksional vazifasidan kelib chiqqan holda, birinchi bo‘lib jamiyatdagi o‘zgarishlarga nisbatan o‘z munosabatini bildiradi. Tasviriy san‘at va madaniyatning buyuk asarlari va kuz manzarasida ishlangan kompozitsiyaga bag‘ishlangan qator tasviriy san‘at asarlari muhim ahamiyat

kasb etadi. Zero, milliy g'oya va mafko'raning shakllanish jarayonida tabiatga mehr uyg'otuvchi san'at sohasiga aylandi.

Mavzuni yoritishda asos qilib olingan kuz manzarasi kompozitsiyasini ishlash keng qamrovda batafsil o'rganilishi va ilmiy adabiyotlarga yanada ko'proq kirgizilishi kabi masalalar ilm-fan oldidagi qator vazifalardan biridir.

Bitiruv malakaviy ishining vazifasi:

“Kuz manzarasi” mavzusida ishlangan kompozitsiya misolida manzara janrida kompozitsiya ishlashni pedagogik zaruriyat sifatida o'rganish;

“Kuz manzarasi” mavzusida kompozitsiya ishlashda buyuk rassomlar ijodiy merosidan foydalanishga erishish;

“Kuz manzarasi” mavzusida ishlangan kompozitsiya orqali o'zbek millatiga xos milliy urf-odat va an'analarning tutgan o'rnini va ahamiyatini ko'rsatish;

“Kuz manzarasi” mavzusida ishlangan kompozitsiyani dars jarayonlarida o'rgatishda yangi pedagogik texnologiyaning samarali usullari va vositalaridan foydalanish.

Bugun biz mislsiz hodisa – san'atning yasharishi va yashnashi boshlanayotgan davomli jarayon ostonasida turibmiz. Ko'z o'ngimizda Mustaqil O'zbekistonning yangi san'ati tug'ilib kelmoqda. Bu san'at mustaqillik yo'lidan borayotgan xalqqa munosib bo'lmog'i kerak.

Mavzuning amaliy, ijodiy ahamiyati. Mavzuning obyektini ya'ni “Kuz manzarasi” uchun ishlangan kompozitsiyani pedagogik texnologiyalar orqali yoritish.

Mavzuning predmeti. Mavzuning predmeti “Kuz manzarasi” mavzusida ishlangan kompozitsion asarining mazmuni, tasvirlash usuli va vositalari;

“Kuz manzarasi” mavzusida ishlangan kompozitsiya yaratishda rassom pedagogning ijodiy qobiliyatlarini yuzaga chiqarishning pedagogik-psixologik asoslarni aniqlash.

Mavzuning obykti. Ushbu bitiruv malakaviy ishining ijodiy obykti tog‘ manzarasida ishlangan kompozitsiyadir.

Mavzuning malakaviy yangiligi. “Kuz manzarasi” mavzusida ishlangan kompozitsiya orqali uning pedagogik muammolari birinchi marta yaxlit holda o‘rganildi. “Kuz manzarasi” mavzusida ishlangan kompozitsiyada milliy an’analar va o‘zbek millatiga xos ijtimoiy hayotning o‘rni va ahamiyati yoritib berilgan. “Kuz manzarasi” mavzusida ishlangan kompozitsiyaning mazmuni, pedagogik vositalari va uslublari ishlab chiqildi.

I.BOB. “MANZARA” JANRIDA KOMPOZITSIYA ISHLASHNING TASVIRIY SAN’ATDA TUTGAN O‘RNI.

I.I. “Manzara” janrida kompozitsiya ishlash qonun-qoidalari va uning tasviriy san’atdagi ahamiyati.

San’atning turlari nihotda ko‘p bo‘lib, ular adabiyot, musiqa, kino, teatr, me‘morchilik, amaliy-bezak, sirk, televideniye, tasviriy san’at hisoblanadilar. “Tasviriy” atamasi “tasvirilash” so‘zidan olingan bo‘lib, unda turli material, xususan, bo‘yoq, tosh, gips, yog‘och shuningdek, boshqa badiiy va tashlandiq materiallar yordamida har xil obrazlarni va narsalarning rasmi, haykalini ifodalash tushuniladi. Tasviriy san’at ilm-fan kabi dunyoni, hayotni, tabiatni, halqlar tarixini bilishga xizmat qiladi. Tasviriy san’atning paydo bo‘lishi ibtidoiy jamoa davriga borib taqaladi. Bu vaqtda kishilar voqealarni, odam va xayvonlarni toshlarga tasvirini chizib, ularni kesib turli ko‘rinish va mazmunda haykallar yasaganlar. Qadimdan kishilar san’at, tabiat xodisalari va kishilarning o‘zaro munosabatlari, faoliyatlariga, xulqiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi deb hisoblaganlar. Shu qatori tasviriy san’at asarlari kishilarga katta kuch bilan ta’sir ko‘rsatish imkoniyatiga ham ega. Kishilar tasviriy san’at asarlarini tomosha qilish orqali ularda ifodalangan go‘zallikni ko‘rish orqali o‘z hayotiga ana shunday go‘zallikni kiritishga harakat qiladilar, asarlardagi qahramonona harakatlarni ko‘rib ularga o‘xshashga intiladilar. San’at asarlaridagi tabiat ne‘matlaridan ruhiy ozuqa olish, hayotdan zavq olish orqali ulardan bahramand bo‘ladilar, dam oladilar.

Ayniqsa, manzara janrdagi asarlarda borliq, tabiatdagi ko‘rinishlar haqqoniy aks ettiriladi. Manzarada faqatgina narsa va voqealar emas, balki musavvirning ichki kechinmalari ham ifodalanadi. Ayrim musavvirlar vodiylarni, tog‘u-toshlarni tasvirlashga ishqiboz bo‘lsalar, boshqalari dengiz manzarasini tasvirlashda mohirdirlar. Manzara janrida musavvirlardan O‘.Tansiqboyevning “O‘zbekistonda mart”, “Jonajon o‘lka”,

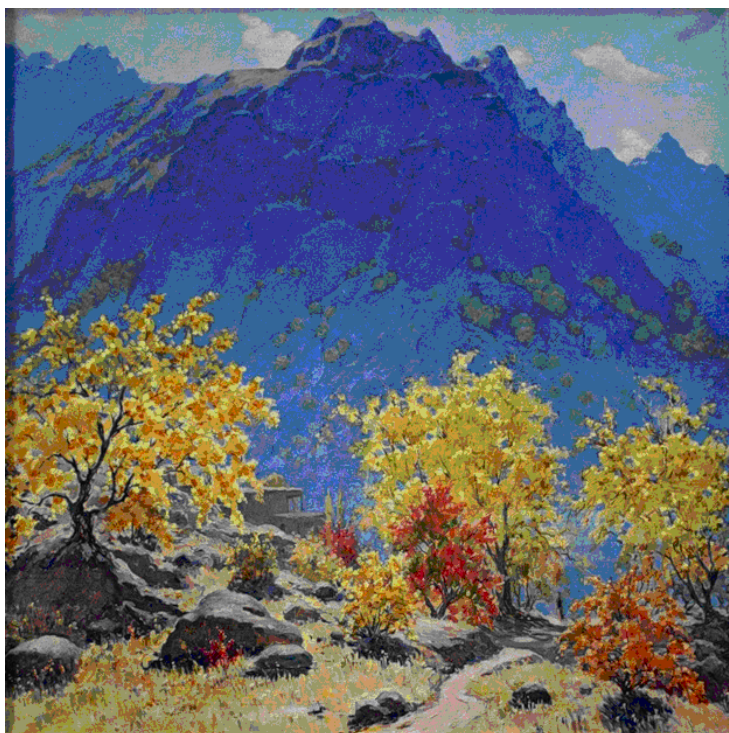

O.Tansiqboyev.”Qayroqqum tongi”.

“Mening qo‘shig‘im”,N.Karaxanning “Oltin kuz” N.Kashinaning “Tog‘da bahor”, Z.Inog‘amovanning “Arpa o‘rimi”, “Choyga”, R.Temurovning “Bibixonimda bahor”, “Ulug‘bek madrasasi” asarlari mualliflarga shuhrat keltirdi.

O'.Tansiqboyev. “Jonajon o'lka”.

N.Karaxan."Oltin kuz".

Z.Inog'amov."Choyga".

Rassomlar o'z asarlarida hayotni qanday ko'rsalar o'shanday emas, balki undagi harakterli ko'rinishlarni tanlab oladilar, kerakmas ikkinchi darajali

ko‘rinishlarni tushurib qoldiradilar, muhimlarini bo‘rttirib ko‘rsatadilar. Tanishish va bo‘rttirish orqali rassomlar narsa va xodisalarni kishilarning tafakkuri va hissiyotlariga samarali ta‘sir ko‘rsatishga erishadilar. Rassom borliqni shunchaki biladigan shaxs emas, balki u boy tasavvur va tafakkur qilish qobiliyatiga ega bo‘lgan kishidir. U o‘z ijodida borliqni shunchaki aks ettiribgina qolmay, balki unga asoslangan holda nimalarnidir o‘ylab topadi, tasavvur etadi va to‘qiydi. Eng muhimi san‘at asarlari o‘z mazmunida borliqni aks ettiribgina qolmasdan, u rassomning g‘oyalarini ifodalaydi, uni boyitadi, Shu bilan birga bunday asarlar tomoshabinga emotsional ta‘sir ko‘rsatish kuchiga ham egadir.

Manzara janri. Tasviriy san‘atda tabiat, shahar, industrial, interyer ko‘rinishlarini tasvirlanishi manzara janrga taalluqlidir. Manzara janridagi asarlarning ayrimlari bevosita tabiat manzarasini haqiqiy ko‘rinishini tasvirlasa, boshqalari ijodiy tarzda xayolan ifodalangan bo‘ladi. Ba‘zan bu ikki hol bir asarda bo‘lishligi ham mumkin. Manzara janrini paydo bo‘lishi juda uzoqlarga borib taqaladi. Manzara tasvirlarining keng tarqalishini Qadimgi Sharq va Krit orollari misolida ko‘rish mumkin.

Masalan, eramizdan avvalgi asr Beni-Xasandagi qabr tasvirida yovvoyi mushik ovi tasvirlangan. Bu janr esa mustaqil ravishda Xitoyda 6 asrda paydo bo‘lgan. Yevropa san‘atida esa O‘yg‘onish davrida ilmiy asosda ya‘ni chiziqli va havo (rang) perespektivasi asosida shakllangan.

Manzara janrini ikki xili mavjud. Birinchisi mustaqil turi bo‘lib, unda faqat manzara aks ettiriladi. Ikkinchi turida manzara biron tasvir fonida tasvirlanadi. Masalan, portretni orqa tomonida tabiat yoki shahar manzarasi tasvirlanishi mumkin. Manzara janrida samarali ijod qilgan rassomlardan I.Levitan, I.Shishkin, O‘.Tansiqboyev, I.K.Ayvazovskiy, N.Karaxan kabilarni ko‘rsatish mumkin.

Manzara janrining ko‘rinishlaridan biri bu interyer hisoblanadi. U binolarning ichki qism ko‘rinishlarini ifodalaydi. Bu janr qadimgi Misr, Xitoy

rassomchiligida uchraydi. Ular o‘z ishlarida aql bovar qilmaydigan darajada aniqlik bilan perspektiva qonunlari asosida interyerni tasvirlay olganlar.

Bu janrda ijod qilib Jotto, A.Verrokko, Leonardo do Vinchi, Rembrantlar shuxrat qozonganlar.

Manzara janrining ikkinchi bir ko‘rinishi bu marina janridir. Unda asosan dengiz ko‘rinishlari va undagi xodisalar tasvirlanadi. Marina janrini shakllanishida I.Ayvazovskiyning xizmatlari katta bo‘lgan. U o‘zining umrini faqat dengiz ko‘rinishlarini tasvirlashga bag‘ishladi. Uning “To‘qqizinchi val”, “Chesmen jangi”, “Qora dengiz”, “To‘lqinlar orasida” kabi asarlari jahon tasviriy san’atida munosib o‘rinni egalladi.

I.Ayvazovskiy. “To‘qqizinchi bal”.

Manzara janri ko‘proq rangtasvirda, qisman grafika va haykaltaroshlikda qo‘llaniladi. Haykaltaroshlikda manzara asosan uning relyef turida ishlatiladi. Haykaltaroshlikda manzara ko‘rinishlari asosiy emas, to‘ldiruvchi, qo‘shimcha ahamiyat kasb etadi.

I. Ayvazovskiy. "Ishg'ol qilish".

Kompozitsiya soʻzi lotinchadan kompositio - yani predmet boʻlaklarini solishtirib, maʼlum tartibda yaxlit joylashtirish, gʻoyaga muvofiq ijod qilish, bayon qilish, kompozitsiya tuzish demakdir.

Kompozitsiya, sanʼatning hamma turlarini negizida mavjud: adabiyot, teatr-kino, musiqa, tasviriy va amaliy sanʼat, arxitektura va hokazo.

Kompozitsiya oʻquv predmet sifatida, qalamtasvir, rangtasvirdan keyin paydo boʻldi va hozirda kompozitsiya kursi oliy taʼlim kasb-hunarleri oʻquv rejalariga kiritilgan.

Pedagogika universitetlarining badiiy-grafika fakultetlarida kompozitsiya fani oʻquvchilarni ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish bilan birga kompozitsiya qonun- qoidalarini, haqiqatni toʻgʻri shaklda ifodalash usullarini oʻrgatadi.

Tasviriy sanʼatda kompozitsiya qalamtasvir, soya-yorugʻ, rang, havo va chiziqli perspektivasi kabi tasviriy vositalar bilan yaratiladi.

Kompozitsiya kursi oʻquvchilarni mustaqil ijodiy va pedagogik faoliyatida obrazli fikr yurgazishida katta ahamiyatga egadir.

Qalamtasvir va rangtasvirda rassom bevosita kompozitsiya asoslariga murojaat qiladi, uning qonun-qoidalarini bilmay turib kompozitsiya, qalamtasvir, rangtasvir mohiyatini tushunib yetmaydi.

Ushbu bitiruv malakaviy ishida “Kuz manzarisida kompozitsiya ishlash”ning mohiyati, uning tasviriy san’atda rivojlanish tarixi, badiiy ijodning asosiy qonun- qoidalari, vositalari va ularni o’rta maxsus ta’lim muassasalarida tasviriy san’at darslarida o’qitish metodlari haqida tavsiyalar tushunchalar beradi. Shuning uchun rassom - o’qituvchilarni kasbiy tayyorlashda kompozitsiya fanining eng murakkab va muhim fan sifatida o’rganish tavsiya etiladi.

Kompozitsiya qonun - qoidalarini chuqur bilish, qobiliyatli ijodkor ongiga sayqal beradi. Yetuk rassomlarning ijodiy tajribasiga va kompozitsiyani o’qitish uslubiyatiga asoslanib Badiiy Akademiya tomonidan 1960-64 yillari nashr etilgan 8 jildli «Shkola izobrazitel'nogo iskusstva» nomli metodik qo‘llanma tasviriy san’at manbaini boyitdi.

San’at asarlarini tahlil qilganimizda, kompozitsiya qoida va usullari o‘z mohiyatini asta – sekin yo‘qotib, yangi kompozitsiya qoidalari paydo bo‘la boshladi. Badiiy asar yaratishda rassomlar tabiiy va ongli ravishda kompozitsiya qonunlariga rioya qilishadi. Har bir ijtimoiy – jamiyat san’at oldida yangi zamonaviy vazifalarni ko‘ndalang qo‘yadi.

Hozirgi vaqtda biz kompozitsiyani nazariy asoslarini ikki guruhga ajratib o‘rganamiz.

1. Kompozitsiya qonunlari.
2. Kompozitsiya qoida va usullari.

Kompozitsiya usul (yo‘llari). Kompozitsiyani asosiy usullaridan biri ritmni ifodalash, kompozitsiya mavzusi markazini aniqlash, simmetrik yoki assimetrik holati, massani ikkinchi plandagi kenglikdagi asosiy qurilmasini joylashtirish.

Ritm hayotda va san'atda mavjudligi rassom uchun yaxshi belgi, vositadir u bir elementni oraliqda galma –gal qaytarilishidir. Asar g'oyasini kompozitsiya tuzilishini idrok etishda ritm estetik obrazli tasavvur rolini o'ynaydi va kontrast rang, ton qonunlariga suyanadi.

Tasviriy san'atda kompozitsiyani rivojlantirish tarixi bilan tanishib, imkoniyat darajasida mavjud bitiruv malakaviy ishiga tegishli ma'lumotlarni tartibli ravishda o'rganib, kompozitsiya nazariyasi xaqida bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'ldik.

I.II. “Manzara” janrida kompozitsiya ishlagan buyuk rassomlar asarlarini o'rganishning ahamiyati

Har qanday ijodkor o'tmishdagi rangtasvir san'ati ustalarini merosini va tajribalarini o'rganish bilan birga, tomoshabinga chuqur ta'sir etuvchi tasvir , kompozitsiya qonun uslubiyatini ham o'rganadi.

Amaliyotda kompozitsiyaning zarur unsurlari mavjud. Yaxlitlik qonuni, o'xshatish, kontrast qonun vositalarini mazmuni va g'oyaga bo'ysinish kompozitsiyani asosiy qonunlari deb hisoblanadi.

Bu qonunning belgilari Y.E. Kibrikning kitobida to'la va chuqur analiz qilib berilgan kompozitsiyada birinchi yaxlitlik belgisi qonuniga rioya qilinganligi sababli, san'at asari bo'linmas bir butun bo'lib ko'rinadi.

Kompozitsiya yaxlitligida kompozitsiya elementlari, shakl, hajm, oraliq harakter nusxa, imo – ishora bilan ifodalanadi. Misol tariqasida I.Repinning «Krestno'y xod v Kurskoy gubernii» kartinasi bir qarashda yaxlit shaklida ko'rinadi.

Kompozitsiyadagi omma – xaloyiq tasviri diogonal joylashgan bo'lib, kartinani to'rt burchagini bog'lab turadi. Nihoyatda ko'p sonli haloyiq jamoa tasvirlangan bo'lsada, har bir kishi harakteri, nusxasi salbiy, ijobiy obrazlar, sinfiy qarama - qarshiliklar, xullasi rus jamiyati o'z ifodasini topgan.

Xaqiqat qonuni – asosan uchta belgi bilan ifodalanadi. Birinchi belgi bu badiiy asarda sodir bo‘layotgan voqeani vaziyatning o‘ziga xosligi. A. Savrasovning «Qora qag‘alar uchib keldilar», I. Levitaning «Oltin kuz», A. Kuindjining «Qayinzorda», A. Ro‘lovning «Havo rang kenglikda» manzaralarida mazmun, nafasat, bilan birga rus tabiatini o‘ziga xos obrazi tasvirlangan. Tipizatsiya qonunining ikkinchi belgisi – bu sodir bo‘layotgan voqea mavzuyini, harakat holatini vaqtini tasvirlaydi.

Y. Pimenev «Yangi Moskva», «Ertangi ko‘chalarda to‘y» asarida ko‘z oldimizda o‘zgarayotgan harakatdagi zamonaviy shahar hayotini ko‘rsatgan. To‘y marosimini yo‘nalishida kelajak hayotga shaxdam qadam tashlayotgan xalqlarning holatidir. Tipizatsiya qonunining uchinchi belgisi bu – yangilikdir.

Realistik san‘at haqiqatni to‘g‘ri ifoda etib qolmay, rassom his-tuyg‘ularini, estetik go‘zallikni, tasavvurni jozibali tarannum etadi.

Badiiy obrazdagi estetik sifatlar, kompozitsiya yechimidagi yangiliklar rassom tomonidan kashf etiladi.

Estetik kashfiyotlarni Mikelanjelo, Titsian, Rembrantning o‘lmas asarlarida, A. Deyneka, A. Plastov, K. Yuon asarlarida kompozitsiya tuzilishini badiiy vositalaridan mavzuda yangilik tushunchasini ko‘ramiz. «Novizna» - yangilik oqimini biz A. Kuindjining «Qayinzorlar», V. Polenlovning «Moskvadagi hovli», manzarasida ko‘ramiz.

Qadimiy xitoy san‘atida rassomlar tabiatni aks ettiruvchi asarlar yaratganlar.

Yevropada manzara tarixi XVI – XVII asrlarda taraqqiy etdi.

Gollandiya manzarachi rassomlari tabiatni o‘xshatib haqqoniy tasvirlashda katta muvaffaqiyatlarga erishdilar.

Rossiyada manzara janrining rivojlanishi XVIII asrga to‘g‘ri keladi. Moskva, Peterburg arxitektura yodgorliklari F.E. Alekseyev tomonidan mahorat bilan tasvirlangan.

Manzara san'ati tashqi dunyoning go'zalligini aks ettirish bilan insonga ijobiy ta'sir etuvchi kuchga ega. Shuning uchun rassom tabiat olamini eng nozik, tipik holatlarini, rang garmoniyalarini anglab, tabiatga nisbatan bo'lgan estetik munosabatini bildiradi.

Manzara asarida inson shaxsi, aql zakovatini, ichki tuyg'ularini tasvir orqali qo'shiq qilib kuylaydi va tabiat obrazini yaratadi. Misol tariqasida I.Levitanning «Vladimrka», «Abadiy sokunlik uzra», I.Shishkinning , «O'rmon yiroqliklari», V.Meshkovning «Ural haqida o'ylar» asarlarini keltirish mumkin.

Tasviriy san'atdagi manzara janriga oid asarlari insonda tabiatga va go'zallik fazilatlarini shakllantiradi.

Rassomlar tarixiy va maishiy mavzudagi asarlarda bevosita manzaraga ham murojat qiladilar etyud, eskizlar yozadilar. Bu holda manzara kartinada qo'shimcha fon vazifasini o'taydi.

V. Vasnetsovning «Alyonushka» asari bunga misol bo'la oladi. Tabiat go'zalligini, zamonasiga xos yangilik o'zgarishlarni K. Yuon, G. Nisskiy kabi rassomlar ham o'z asarlarida tasvirlab namoish etdilar.

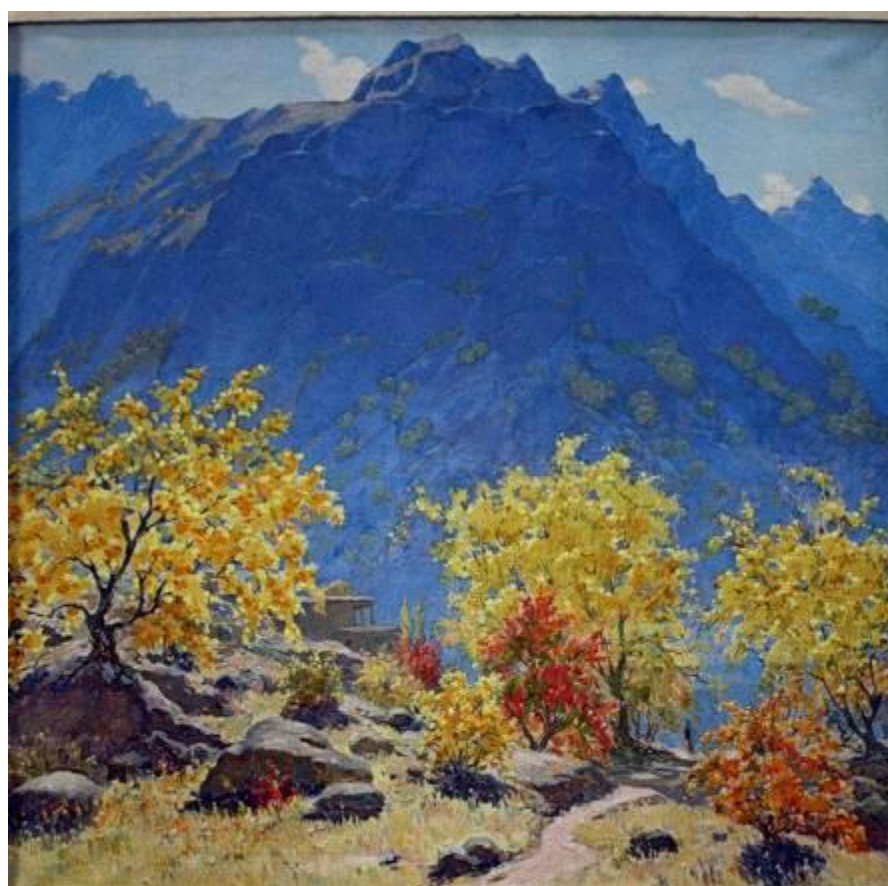
50-70 yillarda O'zbekistonda manzara janrida ijod etgan rassomlar U. Tansiqboyev "Issiq ko'l", "Ona o'lka", "Qayroqqum suv ombori", N. Qoraxon

O'.Tansiqboyev." Issiqko'l oqshomi".

O'.Tansiqboyev. "Nanay yo'li".

N.Karaxan."Oltin kuz".

O.Qozoqov."Kuz manzarasi".

“Nanay yo‘li”, “Sijjakda bahor”, R. Temurov “Samarqand arxitektura manzaralari” turkimini yaratdilar.

70-80 yillarda G‘.Abdurahmonov, F.Tohirov. R.Choriyev, K.Bogaduxov, M.Yesin, Pudovkin kabi rassomlar manzara janrida samarali ijod qildilar. Hozirgi vaqtda ko‘plab izlanuvchi iqtidorli rassomlar, A. Nuritdinov, O.Qozoqov, Z. Islomshikov, A. Mo‘minov, A. Mirsoatov kabilar mustaqil O‘zbekistonning go‘zal tabiatini madh etuvchi maftunkor manzaralarni yaratib kelmoqdalar.

I.Shishkin. Qaynzor o'rmon.

Manzaraning bir necha turlari mavjud: shahar (arxitektura), qishloq (tog') manzara, sanoat (zavod, fabrika, inshoot qurilish), tarixiy, romantik, lirik, panorama (ko'rinishida) manzaralari shular jumlasidandir.

I.Ostrauxov.oltin kuz.

Y. Levitan. Oltin kuz.

Bularni har biri negizida ifodalovchi mazmun, g'oya yotadi. Shahar manzarasida shahar hayoti bilan bog'liq, arxitektura, transport vositalari, odamlar, oromgoh bog'lar hamda yer osti o'tish joylari kompozitsiya tasviri uchun misol bo'la oladi.

Qishloq manzarasi, bepayon kenglik, tog' manzarasi, yaylovlar, qoya tosh, o'simliklar, vodiydagi jilvakor suvlar tasviri kompozitsiya negizini tashkil etadi. Sanoat manzarasi katta zavod hovlisi, suv ombori, ko'priklar, metro qo'rilishi, texnika qurilish vositalari bilan bog'langan.

Lirik manzarada tabiatni «Erta tong», «Bahor» kabi mavzudagi tabiatni nozik, sokin go'zalligini, uning uyg'onish holatini aks ettiruvchi, insonga olam – olam quvonch baxsh etuvchi asarni ko'z oldimizga keltiramiz. Manzaraning kompozitsiya vositalari (belgilari): joyni tanlash, ko'rish nuqtasi, ko'rish chizig'i, fazoviy masofa, format, perspektiva, ritm, kolorit, yorug', refleksi, kompozitsiya markazi shular jumlasidandir.

Bu janrda kompozitsiya yaratish uchun, qalamtasvir, rangtasvir sohalarida mukammal bilimga ega bo'lish kerak. Naturadan dastlabki chizilgan chizgi, rangli etyudlar manzara kompozitsiyasini tuzishda asosiy mavzu bo'lishi

mumkin. Kuz manzarasi kompozitsiyasini tasvirlamoqchi bo'lsak avval tabiatda quyoshli, bulutli kunlar, peshin, oqshom holatini harakterli joylarini sinchiklab kuzatish kerak.

Formatni aniqlab, ufq chizig'i, ko'rish nuqtasini belgilab olish kerak. So'ngra havo va yerni tekislikda nisbatlarni belgilab, oldingi, keyingi, orqa planni va predmetlar masshtabini topish darkor. Kompozitsiyani bir necha variantlarini sangina, ko'mirda bajarish tavsiya etiladi.

Mukammal bajarilgan xomaki eskiz variantni rang koloritini aniqlash lozim. Sifatli bajarilgan eskiz asosida kuz manzarasi kompozitsiyani yakuniy nusxasini amalda bajarish kerak. Uni bajarish shartlari qog'oz, karton, xolst, akvarel, guash, moybo'yoq orqali amalga oshiriladi.

Bo'lajak rassom uchun hayotni kuzatish, mavzu yuzasidan kundalik qalamchizgi va etyudlarni bajarish mashqlarni qilishga kirishsa maqsadga muvofiq ish bo'ladi.

Manzara janridagi asarlar inson uchun ma'naviy ozuqa beradi, uni ruhlantiradi, hayotga shodlik va quvonch bag'ishlaydi.

Kompozitsiya- bu muallifning ijodiy, badiiy irodasi, mahsuli hisoblanadi.

Shunday ekan tasviriy san'atning barcha janrlarida kompozitsiya yaratish yuksak darajada bilim, ko'nikma, malaka hamda qobiliyat, salohiyatni talab etadi. Shu bois bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilari oliy o'quv yurtida ta'lim olayotgan vaqtdanoq qamrovli faoliyatga o'zlarini tayyorlab borishlari lozim.

I.III. Tasviriy san'at darsida "Kuz manzarasi" mavzusida kompozitsiya ishlashning o'ziga xos psixologik xususiyatlari.

Tasviriy san'at darslarida "Kuz manzarasi" mavzusida kompozitsiya ishlashning o'ziga xos psixologik xususiyatlarini o'rganish tasviriy san'at nazariyasidagi yangi yo'nashlar deb qarash mumkin. U tasviriy san'at olamida yaratilgan san'at asarlarini "Badiiy his qilish psixologiyasi" bilan uyg'un holda

o‘rganiladi. “Kuz manzarasi” mavzusidagi san’at asarlarini juda ko‘plab rassomlar ijodida kuzatish mumkin.

Ma’lumki, badiiy asarlar go‘zallik qonuniyatlari asosida yaratiladi. Tashkil etuvchi qismlardan – ritm, simmetriya, proporsiya (shakl) va boshqalar maxsus bo‘limga ajratilib, izohlab chiqilgan.

Mazkur bitiruv malakaviy ishi uchun “Kuz manzarasi”da ishlangan kompozitsiya tasviriy san’atning manzara janrida ishlangan bo‘lib, ushbu asar har bir inson ruhiyatini tabiatga yaqinlashtiradi.

Ular odatda, san’at nazariyasida ifoda, badiiy va kompozitsion vositalar, xususan, kompozitsiya, nur va soya, kontrast, simmetriya, nisbat, plastiklik, ritm, tonallik, dinamika, hajmlilik, arxitektonika, uyg‘unlik deb yuritiladi. Badiiy ijodiyotning ko‘p asrlik tajribasi kompozitsiyaning bir qator qonuniyatlari ishlab chiqishga sharoit yaratib berdi. Ularga amal qilgan holda estetik botartiblikka oson erishilmoqda. “Kuz manzarasi” mavzusida ishlangan kompozitsiyadagi tabiatdagi yaxlitlik, simmetriya va ritm qoidalari o‘ziga xos bo‘lgan qonuniyatlar hisoblanadi. Xuddi shu xususiyatlari boshqa- boshqa san’at asarlaridan alohida ajratib turadi. Yaxlitlik asarning uyg‘unligi, tugallanganligi va konstruktiv aniqligini namoyon qiladi.

Manzara janrida yaratilgan har qanday san’at asarlarini his qilish jarayonini kompozitsiya tushunchasiz tasavvur qilib bo‘lmaydi.

“Kuz manzarasi” mavzusida ishlangan kompozitsiyaning o‘ziga xos psixologik xususiyatlaridan biri – unda tasvirlangan tabiat unsurlarini, borliqni butun psixik jarayonlar orqali his qilish bilan zavq olishdir. Kompozitsiyaning asosiy xususiyatlari– mantiqiylik, shakl aniqligi hamda qismlar mutanosibligidir.

“Kuz manzarasi” mavzusida ishlangan kompozitsiyada barcha kompozitsion, badiiy va ifodaviy vositalar mavjuddir. Ushbu san’at asariga oid psixologik xususiyatlarni bilmasdan, uning mazmunini, mohiyatini badiiy his qilish xususiyati haqida muhokama yuritish qiyindir.

Rangtasvirning asosiy vositalari moy buyoqlar bo‘lib, ular yordamida ushbu manzara janridagi kompozitsion asar yaratildi.

Rang “Kuz manzarasi” mavzusidagi kompozitsiyasini badiiy his qilish psixologiyasida bosh vazifani bajaradi. Rangni his qilish jismoniy va ruhiy (psixologik) xususiyatlarga bog‘lik bo‘lgan murakkab jarayondir.

Zamonaviy san‘atshunoslik ikki sifatli darajani belgilaydi. Birinchisi – rangni sezish va uni badiiy qabul qilish. Ikkinchisi - rang hissiyoti tushunchasiga ham bog‘liqdir. Rangni sezish – eng sodda psixologik jarayon bo‘lib, uni badiiy his qilish psixologik tartibning bir qator qonunlariga asoslanadi. Rang hissiyoti emotsional va estetik sohalarga tegishli. Rangni qabul qilish ko‘zning holati, tomoshabinning ruhiy holati, yoshi, bilan belgilanadi. «Ko‘z - astrologiyaning asosi hisoblanib, u kosmografiyani yaratadi, u insonlar yaratayotgan san‘atni o‘z maslahatlari bilan kerakli yo‘lga yo‘naltiradi» – deb yozgan edi Leonardo da Vinchi o‘zining «Rangtasvir haqidagi manbasida».

“Kuz manzarasi” mavzusidagi kompozitsiyada foydalanilgan ranglardagi asosiy farq ochlik, rang tusi va to‘yinganligida bo‘lib, rang dog‘i shu orqali xarakterlanadi. Ranglar aralashuvi kompozitsiyaning mohiyatini ochishda alohida ahamiyatga ega. Tabiatda toza rang yo‘q, barcha ranglar aralashadi. Kompozitsiyada kontrast usulidan foydalanildi. Kontrast – bir-biridan keskin farq qiluvchi tasavvur va omillarning qarama – qarshi qo‘yilishidir. Kontrastning mohiyati shundaki, bir-biriga keskin qarama - qarshi bo‘lgan buyumlar (predmet) yoki holatlar birgalikda yangi tuyg‘u va hissiyotlarni uyg‘otadi. Rangtasvir san‘atida kontrast universal vazifani bajaradi. Kontrastning ramziyligidan ma’lum bir dunyoqarash, mazmunni ochib berish maqsadida foydalaniladi. Kontrast shakl yasovchi elementdir, u (bezakdorlik) dekorativlilik xususiyatlarini yaratishda ishtirok etadi. U nur – soya o‘yini, chiziqli perspektiva bilan birga fazoviy chukurlikni yaratishga ko‘mak beradi. Rang uyg‘unligi, kolorit, nur – soya kontrastni o‘z ichiga oladi. Kontrast ikki turi bulib – tabiiy-ilmiy aspektlar yordamida o‘rganilib, hodisalarni

psixofiziologik va estetik nuqtai nazardan bajariladigan tabiiy-ilmiy, hamda badiiy ifodalilik vositalari tizimida kontrastning o'ri aspektlarga bo'linadi.

Rang hissiyoti deganda – rangni murakkab his etish jarayonini boyitish tushuniladi, bunda nafaqat rangning doimiy xususiyatlari xarakteristikasi, balki rang bilan bog'lik tasavvur, timsol, o'xshatma (assotsiatsiyalar)larning murakkab tizimi talqin etiladi.

Rang uyg'unligi mutanosibligi, muvozanat, hamohanglik kabi sifatlar bilan belgilanadi. Qonuniyat uyg'unlikning bosh belgisi hisoblanadi.

Ushbu qonuniyatlar tufayli tomoshabin ranglar majmuasini tartibga solingan estetik – ijobiy jamlanma sifatida qabul qiladi.

Rang timsollarning ruhiy (emotsional) xarakteristikasini yaratishda qatnashadi.

Rangni his qilishda hissiyotlar turli xil bo'ladi. Umuman bu kayfiyat – xursandchilik, qayg'u, iztirob, quvnoqlik hissiyotlardan iborat.

Rangni badiiy his qilishga hamrohlik qiluvchi yana bir hissiyotlar (emotsiyalar) – vazn, harorat, fakturaga bog'lik bo'ladi. Va nihoyat ushbu “Kuz manzarasi” mavzusidagi kompozitsiyada rang ramziyligini oladigan bo'lsak, u orqali nafaqat estetik, balki dunyoviy mazmundagi ifodaviylikka erishish mumkin. San'atshunoslik adabiyotida yashildan to qizilgacha bo'lgan ranglar – iliq ranglar majmuasiga kiradi. Boshqalari esa, ya'ni moviydan och qizilgacha – sovuq ranglar majmuasiga kiritiladi. Yashil rang-betaraf (neytral) hisoblanadi. Xarbiy Yevropaning rangni his etish psixologiyasida ishlab chiqilgan ranglar ramzini O'rta Osiyoda XX asrning oxirida paydo bo'lgan ranglar ramzi bilan taqqoslash qiziqarlidir.

Taniqli nemis shoiri Gyotening so'zlariga ko'ra, ko'z yashil rangdan lazzatlanadi. Sariq rang jozibali bo'lib, u iliq taassurotlar va xush kayfiyatlilik uyg'otatadi. Ko'k rang esa soya – salqinni eslatib, tanada sovuqlikni hosil etadi. Qizil rang jiddiylik, obro' bilan bir qatorda, joziba va nazokatlik haqida taassurot beradi. G'arbiy Yevropada yashovchi inson ranglarni mana shunday qabul qiladi.

O'rta Osiyo aholisi, sufizm falsafasiga asoslanuvchi musulmonlar esa ranglar ramziyligiga o'zgacha yondashishgan. Rang nazariya semantikasi nuqtai nazaridan qiziqarlidir.

Tojik olimi A.Qurbonmamadov olib borgan tadqiqotlarga ko'ra, agarda so'fiy ilohiy go'zallikka cho'mish holatida bo'lsa, u qora rangli kiyimda bo'lishi kerak, agarda u ilohiy yuksaklikka cho'mish holatida bo'lsa oq rangli kiyimda bo'lishi lozim. Shuningdek ular ko'k, sariq va boshqa ranglardagi kiyimlarni ham kiyishgan. So'fiylar nazarida rang mistik quvvatga ega bo'lib, u e'tiqod qiluvchilarga ham ruxan, ham jismonan ta'sir o'tkazgan. Oq rangni ular soflik, tozalik, pokizalik, ko'ngilochar ramzi sifatida qabul qilganlar. E'tiqod qiluvchilar oq rangni beg'ubor, dunyo ne'matlaridan voz kechish ramzi deb bilganlar. Qora rang sufizmida inson ongi anglab yeta olmaydigan qandaydir yashirin bir sir ramzini anglatgan. Qora rang sarosimalik va qayg'u, insonning Payg'ambar oldida kuchsiz ekanligini isbotlovchi rang deb bilingan. Qora rangda kiyingan insonning qalbi – boshqalar uchun sirlar kitobi sir bo'lgan. Qora rang – zulm, yovuzlik, baxtsizlik, xalokat va ayriliq rangidir. Bu ramzlar ko'pincha Sharq nazmida (she'riyatida) qo'llanilgan.

Ko'k osmon rangi, ochilmas sir, xavf-xatar va ofat belgisi sifatida ta'riflangan. Ko'k rang etik mazmun ham baxsh etgan. U kamtarlik, soddalik, va abadiylikni anglatgan, hamda mustahkamlik va irodalik ramzi sanalgan. Yashil rang – sokinlik, osoyishtalik va Xudo bilan tilsiz muloqotda bo'lish rangidir. U ko'rish qobiliyatini ravshanlashtirib, etik jixatdan saxiylik, tobe'lik, Xudoga bulgan sadoqatni anglatgan.

Shunday qilib, ushbu bitiruv malakiy ishida “Kuz manzarasi” mavzusida ishlangan kompozitsiya uchun foydalanilgan ranglar va ularning psixologiyasi bilan tanishdik.

Bundan tashqari “Kuz manzarasi” mavzusida ishlangan kompozitsiyada rassom-pedagoglarning psixik protsesslari muhim ahamiyatga ega. Ularda ana shu psixik protsesslar yuksak darajada rivojlanib, taraqqiy etgan bo'lsa, rassom

yaratgan har qanday asar o'zining ruhiy olamini ocha oladi. Quyida "Kuz manzarasi" mavzusida ishlangan kompozitsiyasi misolida rassom ijodkorning psixik jarayonlari bilan ijodiy jarayonlari uzviy bog'liqliklari haqida ma'lumot beriladi.

Tasviriy san'at asarlarining har biri o'zining ijtimoiy-psixologik xususiyatiga ega. Ana shu xususiyat ularning pedagogik tarbiyalovchi imkoniyatlari katta ekanligini ko'rsatadi. Ijtimoiy psixologiyada an'ana ajdodlardan avlodlarga o'tib keluvchi, o'z odatlari, qoidalari, qadriyatlar va tasavvurlariga ega, tarixan shakllangan faoliyat va xulq-atvor shakl sifatida talqin qilinadi. An'analar milliy xususiyatga ega, ular millat hayotidagi o'zgarishlar bilan birgalikda o'zgarib, yangilana boradi. An'analar odamlarning turmush tarzi, madaniyati, ma'naviyatini tartibga solib turuvchi muhim omildir. Tasviriy san'atda manzara janrida kompozitsiya ishlash murakkab jarayon bo'lib, butun ijodiy kuchni mujassamlashni, ishda aniq muntazamlilikni talab etadi, shuningdek, doimiy kuzatishni va o'rab turgan hayotimizni o'rganishni hamda asarda ijtimoiy hayot tarzini targ'ib qilishni taqozo etadi.

Buyuk san'at sohiblarining betakror asrlaridagi ilg'or g'oyalarda badiiy ijod olamining yashirin qirralari yoshlarimiz ongida uzoq o'tmishdan hikoya qiluvchi ertaklar kabi qalblarda go'zal tuyg'ular uyg'otadi. Tariximizda o'chmas iz qoldirgan sahifalar yoshlarimiz ruhiyatini yanada boyitadi.

Ijodkor har bir asariga insonlar qalbida joy olishi uchun unga yurak qo'rini to'kadi. Vujudida oqayotgan jo'shqinlik tanaga jon bag'ishlaydi.

Rassom san'at asarini yaratishda o'zida katta irodani ko'rishi lozim. Bu ishining muvofaqiyatli chiqishiga turtki bo'ladi.

"Kuz manzarasi" mavzusida ishlangan kompozitsiyada ijodkorning irodaviyligi – ijod kuchining samarasini belgilagan, ijod uchun eng zaruriy psixik jarayonlardan biri hisoblangan. Iroda mehnat faoliyatining asosiy turi sifatida amalga oshadi, lekin mehnatning samarasi irodaviy xususiyatlarning namoyon bo'lishiga bog'liq. Irodasizlik ma'naviyatning kuchsizlanishiga olib

kelishi, soʻngra jismoniy kuch va insonda dangasalik va hatto ongsizlikka olib kelishi mumkin. Bu holda insonning biror ahamiyatli narsa yaratishi haqida gap ham boʻlishi mumkin emas.

Iroda psixologik nuqtai-nazaridan oʻzida shaxsning ongli ravishda oʻz harakatlarini boshqaradigan psixik jarayon boʻlib, maqsadga erishish yoʻlidagi qiyinchiliklarni bartaraf etish yoʻlidagi koʻnikmasini egallashdagi urinishlarida namoyon boʻladi. Iroda maqsadga yetish uchun aqliy va jismoniy kuch-quvvatini ongli ravishda boshqara olish yoki aksincha qandaydir voqeani amalga oshirmoqlikdir. U faqat insonga hosdir. Iroda oddiy va murakkab xarakterli orqali amalga oshadi. Murakkab irodaviy xarakterli avvalo, anglash va masalani qoʻyish, masalani qoʻyish va rejalashtirish, rejalashtirish va maqsadni amalga oshirishni nazarda tutadi.

Shunday qilib, iroda katta kuch sifatida ijodni aktivlashtiradi, yuqori natijalarga erishishi va yana rassomning shaxs sifatida shakllanishida yuzaga chiqadi. Iroda maʼlum xususiyatlari bilan xarakterlanadi: xarakatchanlik, mustaqillik, keskirlik, qatʼiyatlilik, sabr-toqatlilik va oʻz-oʻzini boshqara olish. Irodaviy xususiyatlarning namoyon boʻlishi, irodaviy imkoniyatlarni soʻzsiz, quyidagi psixik jarayonlar – hayol, sezgi, xotira, tasavvur kabilar bilan bogʻlaydi.

Asar yaratayotgan ijodkorda avvalombor ilhomlanish vujudga kelishi kerak.

Ilhomlanish – insonning mehnat jarayonidagi eng koʻtarinki ruxiy holatidir. Rassomning ijodiy mehnatida ilhomlanish, aktiv ijod kuchlaridan biri sifatida ahamiyatli rol oʻynaydi. Ilhomlanish – goʻyo ijodiy, maʼnaviy, jismoniy jihatdan qattiq bosim berganday tuyulsa-da, lekin amaliy jihatdan rassom uchun bu vaziyat juda yengil kechgan, unda hamma narsaga oson erishilgan, ijodiy topshiriqlar juda tez yechilgan boʻladi. Bu yengillik shu narsa bilan bogʻliq bdiki, bunda rassom katta hayotiy taassurotlar zaxirasiga ega edi va katta qiziqish va quvonch bilan ishlagan edi. Bunda uning ijodiy hayoli va obrazli

tafakkuri faol ishlagan edi. Bularning barchasi sonning sifat darajasiga o'tishiga – natijada, qattiq ilhom bilan ishlangan mehnat badiiy asarni dunyoga keltirgan edi.

Xayol – ijodda asosiy va o'ziga xos natija ko'rsatuvchi ijodiy kuchdir. Badiiy ijodda uning ixtiyoriy, ixtiyorsiz, yaratuvchi ijodiy hayol kabi turlarining barchasi ishtirok etadi. Bular ichida albatta ijodiy faoliyatda ijodiy hayol katta o'rin tutadi.

Intuitsiya – sezgirlik, bu inson hayotida alohida fenomenal va murakkab faoliyat bo'lib, inson ruhiy faoliyatida – ya'ni ijodiy mehnatda, xususan badiiy ijodda katta rol o'ynaydi. Shu bilan birga so'zsiz intuitsiya xotira, tafakkur va obrazli tasavvur bilan jips aloqada bo'ladi.

Intuitsiya obyektiv borliqni aks ettiruvchi sifatida bo'lsada, uni rivojlantirish yo'llari ham bor. Ulardan asosiysi - organizmning biologik sifatlarini tarbiyalashdir (rassomning ko'zi, qo'shiqchining ovozi, musiqachining qulog'i va barmoqlari, raqqosaning qomati) kuzatuvchilikni o'stirish, xotiraning xajmi va ishchanligini ko'tarish, tafakkurni rivojlantirish (jumladan, obrazlilikni), hayol, hissiyotni tushunish, birmaromlilik, uzluksiz mehnat va yangi yechimlarni har tomonlama izlash kabilardir.

Tafakkur – ijod kuchlaridan biri bo'lib, borliq materiallari haqida fikrlashda, tahlil qilishda idrok, sezgi, hissiyot va esda qoldirishda asosiy rol o'ynaydi. Xotira vositasida, ya'ni, badiiy asar yaratish maqsadida, tafakkur ishtirokida borliqni chuqur va har tomonlama bilishning oliy jarayoni hisoblanadi, predmet va voqealarning belgilari va o'zaro bir biriga qonuniy bog'langanligi bilan, umumiy va ichki hususiyatlarini ochishga yo'naltirilgan holda namoyon bo'ladi.

Badiiy asar inson faoliyatining boshqa sohalaridagi kabi, tafakkurning mahsuli hisoblanadi.

San'at asari faqat tasviriy materialni o'z ichiga olibgina qolmay, balki g'oyaviy-estetik mazmun, dunyoqarash, falsafiy tushunishni ham qamrab oladi.

Rassomning tafakkuri ijodiy xarakteri bilan ajralib turadi, u ijodiy hayol bilan birga xarakatlanadi va san'at spetsifikasi xususiyatlari bilan bog'liq ravishda ishlaydi.

Emotsional to'liqlanish – ijodning kuchlardan biri sifatida rassom uchun juda zarur hisobladi. U shuning uchun zarurki, ular orqali hayotdan ancha yorqin taassurot olishnigina emas, balki rassom o'zida bu to'liqlanishni o'tkazadi.

Shunday qilib hissiyot reproduktiv ijod kuchi sifatida olamni aks ettiruvchi, ayni bir vaqtda hayotda yangilik yaratishga yordam beruvchi sifatida san'atga individual munosabat paydo qiladi va borliqning obrazini shoironalashtiradi.

Xotira – xuddi hissiyot kabi badiiy ijodning reproduktiv kuchi hisoblanib, u o'z navbatida o'zida eng zaruriy psixik jarayonni – odamning o'tgan tajribasini namoyon etadi. Jumladan, yodga olish, yodda saqlash va so'ngra shunday narsa yaratiladiki, uni o'tmish tajriba mazmuni bilan bog'lamasdan xotiraning aralashuvisiz borliqni, jumladan, badiiylikni ham idrok etib bo'lmaydi. Xotira badiiylikni aks ettirishda xizmat qiladi. Inson hayotida va har qanday faoliyatida xotirani chetlab o'tolmay qoladi, xususan u o'sha taassurotlar bilangina yashab yuradi. U o'tgan, ko'rganlarini, anglaganlarini va taassurot materiallarini tahliliga ko'ra, tafakkurning natijalaridan foydalanishi zarur bo'ladi. O'tmish tajriba faqat xotira evazigagina saqlanib qolishi mumkin. Rassomning xotirasi yetarli taassurotlar zahirasi ega bo'lgandagina u naturasiz ishlay oladi. Tasviriy ijod xotiraviy obrazlarsiz bemaqsad va befoydadir.

Naturadan ishlashda olingan tasavvurlari yig'indisi va ko'rish taassurotlari (to'liq obrazli) asarni qamrab oluvchi qimmatli obrazlar yaratishga imkon beradi. Rassom chizishni, yozishni, yasashni va hokazolarni tasavvur va xotira asosida bajarishi, u naturadan qanday ishlasa, «o'zidan» ham shunday ishlay olishi shart. Xotira boy bo'lmog'i uchun rassom uni doimo rivojlantirmog'i, mashq etib bormog'i zarurdir.

Hech bir rassom o'zi yaratayotgan asarini ya'ni predmetini, psixologiyasini hamda u to'g'risidagi ma'lumotlarni bilmay turib uni tasvirlay olmaydi.

Ushbu bitiruv malakaviy ishi "Kuz manzarasi" mavzusida ishlangan kompozitsiyaning psixologik xususiyatini ochib berilar ekan, avvalombor manzarada asosan nimalar tasvirlanganligi, ularning qay tarzda turganligi diqqatimizni tortadi.

"Kuz manzarasi" mavzusida ishlangan kompozitsiyaning milliy va an'anaviy tarzda ifoda etilganini nafaqat tashqi ko'rinishidan, balki, ichki hislari bilan ham yaqqol tasvirlanganini ko'rishimiz mumkin. Ya'ni "Kuz manzarasi" mavzusida ishlangan kompozitsiyaga nazar tashlagan har bir inson birinchi bo'lib undan ma'naviy ozuqa olishga intiladi. Shung bilan birga ranglar jilvasidan, tabiatning tog'li manzarasidan to'la bahramand bo'lishga, ruhiy dam olishga chog'lanadi.

II.BOB.“KUZ MANZARASI” MAVZUSIDA KOMPOZITSIYA ISHLASHNING PEDAGOGIK ISTIQBOLLARI.

II.I. “Kuz manzarasi” mavzusida kompozitsiya ishlashning tasviriy san’at darsida yangi pedagogik texnologiyalar asosida yoritilishi.

Tasviriy san’at o‘quv mashg‘ulotlarida “Kuz manzarasi” mavzusida kompozitsiya ishlash o‘z oldiga:

- manzara janrida kompozitsiya ishlash bo‘yicha bilim berish;
- ijodkorlikni tarbiyalash, ijodiy qobiliyatlarini o‘stirish;
- bilish aktivligini oshirishni maqsad qilib qo‘yadi. Bu maqsadni muvaffaqiyatli amalga oshirish yo‘lida o‘quvchilarlar bilan o‘qituvchi rahbarligida bir qator o‘quv-tarbiyaviy ishlarni olib borish ko‘zda tutiladi.

Kompozitsiya o‘quv mashg‘ulotining vazifalari quyidagilardan iborat:

1. O‘quvchilarda keng, umuminsoniy dunyoqarash, jamiyat taraqqiyoti g‘oyasi uchun kurashishni shakllantirish.
2. O‘quvchilarda badiiy did, badiiy estetik madaniyatni tarbiyalash.
3. O‘quvchilarda: a) obrazli tafakkur; b) ijodiy fikrlash; v) ko‘rish xotirasi kabi badiiy qobiliyatlarni o‘stirish.
4. Asarlarni kompozitsion qurilishni tahlil qilish bilan birga asarni yaratilish tarixi, uni yaratish jarayoni va bosqichlarini o‘rganish.
5. San’at asarlarini kompozitsion masalalar aspektida tahlil etish bo‘yicha bilim va malakalarni egallash, hamda undan o‘z mustaqil ijodlarida foydalanish.
6. O‘quvchilar tomonidan o‘quv mashg‘uloti sifatida kompozitsiya ishlashning nazariy asoslari o‘rgatish.
7. O‘quvchilar bilan kompozitsiyaning nazariy asoslarini san’at asarining tarixiy rivoji va amaliy yaratilishi bilan o‘zaro bog‘liqlikda o‘rganish.
8. O‘quvchilarda badiiy kuzatuvchanlikni rivojlantirish maqsadida:

a) o‘quvchilarni rassom nuqtai-nazari bilan tevarak atrofni maxsus bir maqsadga qaratilgan g‘oyaviy-badiiy kuzatishga o‘rgatish;

b) hayotiy taassurotlarga ijodiy holda yondoshishga o‘rgatish, xotirani boyitish va bu taassurotlarni xaqqoniy, obrazli holda ijodda tasvirlash;

v) o‘quvchilarni badiiy kuzatish asosida qoralama, etyud, homaki tasvirlar chizish, naturadan xar xil mashq va izlanishlar olib borish, naturadan obrazlilik holatlarini topish, kompozitsion ishlar bajarish.

9. Mazmunida obrazli xulosa bo‘lgan kompozitsiya yaratishga o‘rgatish.

10. Kompozitsion mahoratni egallash, ana shu bilim va malakalarni o‘quv va mustaqil ishlarida o‘rinli ishlata olish.

“Kuz manzarasi” mavzusida kompozitsiya ishlashning tasviriy san’at darsida amaliy-auditoriyaviy ishlari quyidagi tartibda olib boriladi:

a) kirish suhbat va topshiriqlar olish;

b) amaliy mashq bajarish;

v) bajarilgan ish muhokamasi, uni mustahkamlash va xulosa chiqarish.

Mashg‘ulot davomida o‘quvchilar kompozitsiya bo‘yicha mustaqil uy vazifalari ham bajarib boradilar. Uy vazifalari bajarishning turli ko‘rinishlarini tavsiya qilish mumkin, masalan ulardan:

a) kompozitsiya eskizi bo‘yicha ishlash;

b) amaliy topshiriq mavzusiga bog‘liq bo‘lgan holda tevarak-atrofni, hayotni kuzatish;

v) mavzu bo‘yicha etyud, qoralama va homaki rasmlar bajarish;

g) kompozitsion fikrlashni o‘stirish mashqlarini (ranglar koloritini his qilish, kompozitsion yaxlitlikni topish) bajarish;

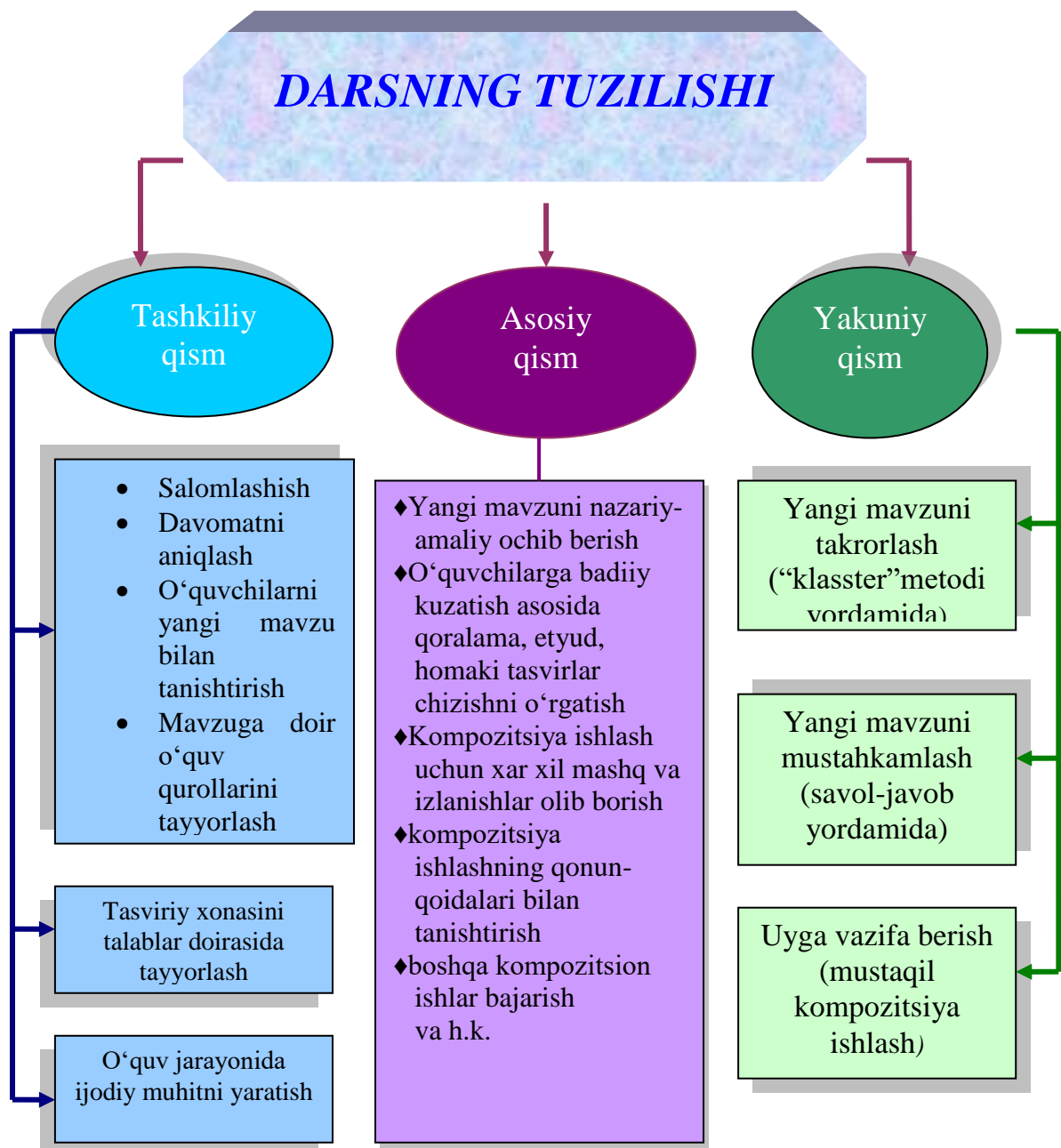
d) kompozitsion vazifalarga oid yangi materiallar bilan tanishib borish;

ye) adabiyot va muzey materiallari asosida maishiy hayot va davr qaxramoni xarakterini o‘rganish kabilar bo‘lishi mumkin.

Quyida tasviriy san’at darslarida “Kuz manzarasi” mavzusida kompoziya ishlash o‘quv mashg‘ulotining taxminiy dars ishlanmasi va o‘quv jarayonini samarali tashkil qilishning texnologik xaritasi berilgan. (1-2 ilovalar)

DARS ISHLANMA

MAVZU: **“Kuz manzarasi”** mavzusida kompozitsiya ishlash

MAVZU: “KUZ MANZARASI” MAVZUSIDA KOMPOZITSIYA ISHLASH.

Ta’lim berish texnologiyasining modeli

<i>Mashg‘ulot vaqti</i> <i>45 min.</i>	O‘quvchilar soni: 20
<i>Mashg‘ulot shakli</i>	Mavzu bo‘yicha bilimlarni kengaytirish va mustahkamlash yuzasidan amaliy mashg‘ulot
<i>Amaliy mashg‘ulot rejasi</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. “Kuz manzarasi” mavzusida kompozitsiya ishlash haqida umumiy tushuncha. 2. Kompozitsiya ishlashning tasviriy san’atda o‘rni va ahamiyati. 3. Manzara janrida kompozitsiya ishlagan buyuk rassomlar ijodi bilan tanishish. 4. “Kuz manzarasi” mavzusida kompozitsiya ishlashning qonun-qoidalarini o‘rganish. 5. Amaliy mashg‘ulotda “Kuz manzarasi” mavzusida kompozitsiya ishlash.
<i>O‘quv mashg‘ulotining maqsadi: mavzu bo‘yicha umumiy tushuncha berish. “Kuz manzarasi” mavzusida kompozitsiya ishlashning qonun-qoidalari bilan tanishish va mustaqil kompozitsiya ishlashga o‘rgatish.</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • <i>Pedagogik vazifalar:</i> • <i>“Kuz manzarasi” mavzusida kompozitsiya ishlashning qonun-qoidalari bilan tanishish;</i> • <i>Mustaqil kompozitsiya ishlashga o‘rgatish ko‘nikmasini hosil qilish</i> • <i>Kompozitsiya haqidagi bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish.</i> • <i>“Kuz manzarasi” mavzusida kompozitsiya ishlash bo‘yicha nazariy-amaliy, ijodiy bilimlarni rivojlantirish.</i> 	<p><i>O‘quv faoliyati natijalari:</i> <i>“Kuz manzarasi” mavzusida kompozitsiya ishlashning tasviriy san’atda tutgan o‘rni badiiy tahlilini tizimli tushuntirib beradilar;</i> <i>Kompozitsiya va uning qonun-qoidalari xaqida aytib beradilar.</i> <i>“Kuz manzarasi” mavzusida kompozitsiya ishlashni bosqichma-bosqich o‘rganadilar;</i> <i>Manzara janrida mustaqil kompozitsiya ishlashni o‘rganadilar.</i></p>
<i>Ta’lim berish usullari</i>	Suhbat, ijodiy, “Klasster” metodi
<i>Ta’lim berish shakllari</i>	Guruhlarda ishlash, yakka tartibli
<i>Ta’lim berish vositalari</i>	O‘quv qo‘llanma, proyektor, markerlar, akvarel va guash bo‘yoqlari, goznak qog‘ozi, lanshet, malbert, qora qalamlar, mo‘yqalamlar va h.k
<i>Ta’lim berish sharoiti</i>	Texnik ta’minlangan, tasviriy sa’at darslari uchun mo‘ljallangan xonalar
<i>Monitoring va baholash</i>	Og‘zaki nazorat: amaliy-ijodiy ishlar, eskizlar

**“Kuz manzarasi” mavzusida ishlangan kompozitsiya
bo‘yicha amaliy mashg‘ulotning
TEXNOLOGIK XARITASI**

Faoliyat bosqichlari	Faoliyatning mazmuni	
	<i>Ta’lim beruvchi</i>	<i>Ta’lim oluvchilar</i>
Tayyorlov bosqichi (3-daqiqa)	Mavzuni aniqlaydi, ta’limiy maqsadni belgilaydi va kutilayotgan natijalarni shakllantiradi. Belgilangan ta’limiy maqsadlarga mos o‘quv bilish muammoli vazifalarni ishlab chiqadi. Samarali ichki guruhlar ishini ta’minlovchi guruhlar uchun yozma yo‘riqnomalarni tayyorlaydi.	
1. Kirish bosqichi (5 daqiqa)	1.1.Mavzuning nomi, maksadi, ukitish natijalarini, mavzuning rejasini eslatadi. 1.2.Guruhlar ishini baxolash mezonlarini e’lon qiladi (1-ilova).	Tinglaydilar. Bajaradilar.
2. Asosiy bosqich (35 daqiqa)	2.1.O‘quvchilarni faollashtirish maqsadida suhbat va “Klasster” metodi asosida savol-javob usulini qo‘llaydi: 1. Kompozitsiyaga ta’rif bering. 2.Manzara janrida ishlangan kompozitsiyalarning tasviriy san’atda tutgan o‘rni javoblarni umumlashtiradi. 2.2. O‘quvchilarni diqqatini jamlash maqsadida “Klasster” metodidan foydalanib, mavzuning nazariy asoslarini ochish. (2-ilova) Mavzudan o‘zlashtirilgan bilimlar doskada chizilgan klasster aylanalari ichiga yozib boradi. O‘quvchilarni faoliyatini nazorat qiladi, yo‘naltiradi, maslahat beradi. Baholash mezonlarini eslatadi. 2.3.Bajargan ishlarini takdim qilishlarini so‘raydi. Takdimot jarayonida talabalar ijodiy ishlarini badiiy tahlil qiladi, faol o‘zlashtirganlarini rag‘batlantiradi.	Savolga javob beradilar. Yakka tartibda bajargan ishlarini guruhlarda muhokama qilib, yagona to‘g‘ri fikrni tanlaydilar Har bir o‘quvchi tayyor ishlarni olib chiqib malbertlarga iladi va taqdim qiladi. Kompozitsiyada ilgari surilgan g‘oyalarni asoslaydi. Boshqa ishtirokchilar. tomonidan berilgan savollarga javob beradi.
3. Yakuniy bosqich (2 daqiqa)	3.1.Mavzuni umumlashtiradi, xulosalar qiladi, yakun yasaydi. 3.2.Guruhlar ishini baholaydi, faol ishtirokchilarni alohida qayd qiladi va baholarni e’lon qiladi. 3.3. Mustakil ishlashlari uchun tayyorgarlik ko‘rib kelish vazifasini beradi (4,5- ilovalar).	Eshitadi. Vazifani yozib oladilar.

II.II. “Kuz manzarasi” mavzusida ishlangan kompozitsiyaning badiiy tahlili

Rassom o‘z kompozitsiyasida qanday badiiy, ifodaviy, kompozitsion vositalar bilan yaratayotganiga alohida e‘tibor berish kerak. Aytish lozimki, ushbu asarda chiziqli perspektivadan foydalanish asosiy ahamiyatni kasb etadi. Chunki bu narsa kompozitsiyaning yaxshi chiqishiga yoki unda ko‘zni aldaydigan fazoning yaratilishiga bog‘lik bo‘ladi. Perspektivada – chuqurlikni kog‘ozda aks ettirishda insonning ko‘rish qobiliyati hisobga olinadi. Perspektivaning birinchi qonuniyati quyidagi g‘oyani ilgari suradi: predmet qanchalik uzokda joylashsa, u shuncha kichkina ko‘rinadi. Ikkinchi qonuniyat shundan iboratki, inson parallel chiziqlarni xuddi bir nuqtada kesayotgandek ko‘radi. Shuning uchun ularni bir – biriga nisbatan kichik burchak ostida tasvirlash lozim.

Ushbu tasviriy san‘at asarini badiiy his qilishda perspektiva katta urin egalaydi, chunki unda tasvirning haqiqatga “o‘xshashlik” asoslari mujassam etilgan.

Ko‘rish usuli –asarni badiiy his qilish uchun katta ahamiyatga ega. Bu esa “Kuz manzarasi” mavzusida ishlangan kompozitsiyani tahlil qilayotganda yanada yaqqolroq ko‘rinadi. Rangtasvirning vazifasi ikki o‘lchamli yassilikda uch o‘lchamli xaqqoniylilikni (reallikni) yaratish o‘ta mushkul bo‘lib, u bir tomonlama matematik yechimga ega emasdir. Chuqurlikka yo‘nalgan chiziqlarlarning kesishuvini va ularning paralelligini birlashtirib bo‘lmaydi. Rassomning oldida turgan tanlov imkoniyati ushbu tanlovdan ancha kengdir. Rangtasvirda ko‘llanayotgan shartlilikning aniq (konkret) usullarini tanlash bu madaniyat uchun xos bo‘lgan dunyoni ko‘rish usullariga bog‘liq.

Kompozitsiyada to‘g‘ri perspektivadan foydalangan holda, yorug‘ havoyi muhitini yaratish, nur – soya o‘yinlari va hokazolar asosida qurilgan kompozitsiyaning akademik usullaridan foydalanilgan.

Kompozitsiyaning bir qismidagi omilardan biri ta'sir etish intensivligi, kompozitsiyaning qarama – qarshi tomonidagi boshqa omillarning faollashuvi evaziga mutanosiblashadi. Bunda ijodkor kompozitsion usul, kompozitsion prinsip va kompozitsion vositalar deb nomlangan bir qator qoidalarga asoslanadi.

XULOSA

Manzara janrida kompozitsiya - mavzu asosida, xotira va tasavvurdan hamda illyustrativ rasmlar ishlash jarayonida o'z aksini topadi. Bunda tanlangan mavzuning mazmuniga ko'ra, uning elementlari qog'oz yuzasidan bir-biriga bog'liq holda joylashib, yaxlit kompozitsiyani topish uchun bir qancha xomaki ishlar, eskizlar ishdaydilar va ulardan maqsadga muvofiq keladiganlarini tanlab olib, kompozitsiya tuzishda qo'llaydilar. Mavzuli kompozitsiyalar tuzishda detallarning o'rnini almashtirish, qo'shimcha detallar kiritish orqali kompozitsiya mazmunini boyitish kabilar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Mazmunni ifodalashda kompozitsiyaning asosiy qonuniyatlariga rioya qilish lozim. Bular - «Bir butunlik», «Xillashtirish», «Qarama-qarshi» (yaxlitlik), asardagi hamma vositalarni bosh g'oyaga bo'ysindirishdan iborat.

“Kuz manzarasi” mavzusida ishlangan kompozitsiya misolida manzara janrida kompozitsiya ishlashni pedagogik zaruriyat sifatida o'rganish;

“Kuz manzarasi” mavzusida kompozitsiya ishlashda buyuk rassomlar ijodiy merosidan foydalanishga erishish;

“Kuz manzarasi” mavzusida ishlangan kompozitsiya orqali o'zbek millatiga xos milliy urf-odat va an'analarning tutgan o'rnini va ahamiyatini ko'rsatish;

“Kuz manzarasi” mavzusida ishlangan kompozitsiyani dars jarayonlarida o'rgatishda yangi pedagogik texnologiyaning samarali usullari va vositalaridan foydalanish.

Bugun biz mislsiz hodisa – san'atning yasharishi va yashnashi boshlanayotgan davomli jarayon ostonasida turibmiz. Ko'z o'ngimizda Mustaqil O'zbekistonning yangi san'ati tug'ilib kelmoqda. Bu san'at mustaqillik yo'lidan borayotgan xalqqa munosib bo'lmog'i kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

- Abduraxmonov G‘.M. Tasviriy san‘at kompozitsiyasi. - T., 1996.
- Beda G.V. Jivopis. Uchebnoye posobiye. - M., 1986.
- Grenberg Y.I. Texnologiya stankovoy jivopisi (monografiya). - M., 1982.
- Istoriya zarubejnogo iskusstva. Uchebnik. Pod red. M.T.Kuzminoy, N.L.Malsevoy. 3-ye dop.izd. - M., 1983.
- Karimov I.A. O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. - T., 1997.
- Mahmudov T. Mustaqillik va ma‘naviyat. - T., 1993.
- Mahmudov T., Olimov Y., O‘zbekiston san‘atida inson omili. -T., 1988.
- Oripov B. Tasviriy san‘at iboralari izohli lug‘ati. -N., 2003.
- Oripova B. Tasviriy san‘at darslarining samaradorligini oshirish. - T., 1978.
- Oydinov N. O‘zbekiston tasviriy san‘ati tarixidan lavhalar. - T., 1997.
- Risunok. Jivopis. Kompozitsiya. Xrestomatiya. Uchebnoye posobiye dlya studentov xud.graf.fak. pedinstitutov (sost. N.N.Rostovsev i dr.). - M., 1989.
- Tasviriy san‘at ta‘limi. Davlat ta‘lim standartiga sharx. Umumiy o‘rta ta‘lim standarti va o‘quv dasturi. Ta‘lim taraqqiyoti. 6-maxsus soni. - T., 1999, 86-100-betlar.
- Hasanov R. Maktabda tasviriy san‘at mashg‘ulotlarini takomillashtirish yo‘llari. - T., 1986.
- O‘zbekiston san‘ati (1991-2001 yillar). - T., 2001.

ILLYUSTRATSIYALAR